

Neke razlike između staračkih domaćinstava i poljoprivrednih domaćinstava koja imaju radno sposobne članove

Ivan Magdalenić

Nastajanje staračkih poljoprivrednih domaćinstava, tj. takvih u kojima nema ni jednog radno sposobnog člana mlađeg od 60 godina,¹ fenomen je relativno novijeg datuma. Historijski preduvjet za nastajanje takvih domaćinstava ostvaren je, u stvari, već raspadanjem kućnih zadruga, čime je otvoren proces »nuklearizacije« porodice, njezina reduciranja na zajednicu roditelja i djece. Međutim, sve dok su mlađi članovi domaćinstva, ili barem jedan od njih, ostajali na roditeljskom posjedu osiguravajući tako posjedovni i proizvodni kontinuitet gospodarstva, ta se »potencijalna mogućnost« pojavljivanja poljoprivrednih domaćinstava bez radne snage i bez nasljednika ostvarivala samo izuzetno. Tek je otvaranje procesa masovnije deagrarijacije izazvalo i masovnije nastajanje takvoga tipa domaćinstava.² Naime, deagrarizirali su se prvenstveno mlađi članovi poljoprivrednih domaćinstava. Mnogi od njih su se i deruralizirali, napustivši sasvim ne samo roditeljski posjed nego i selo. Tako se, dakle, istovremeno i u uskoj međusobnoj vezi odvijaju dva, demografski nepovoljna procesa — starenje seljačkog (i ukupnog seoskog) stanovništva³ i nastajanje sve brojnijih staračkih domaćinstava.

U ovom napisu nas neće zanimati **uzroci**, nego **neke posljedice** tih procesa, i to prvenstveno one na ekonomskom planu. Iznijet ćemo nekoliko podataka o razlikama u ekonomskom potencijalu između staračkih domaćinstava i onih koje obično nazivamo »čistim poljoprivrednim« domaćinstvima, tj. domaćinstvima koja, poput staračkih, žive isključivo od poljoprivrede ali imaju radnu snagu sposobnu za privređivanje. Podaci koje ćemo koristiti dobiveni su u anketi provedenoj krajem 1968. g. u 25 sela u SR

¹ Neki autori uzimaju druge dobne granice, npr. za žene 55 godina.

² Opširnije o uzrocima nastajanja staračkih domaćinstava vidi u članku S. Livade, *Staračka poljoprivredna domaćinstva*, »Sociologija sela«, 13—14/1966.

³ Detaljniji podaci o tome također se mogu naći u spomenutom članku S. Livade.

Hrvatskoj.⁴ Prezentirajući ove podatke nećemo se upuštati ni u kakve detalje, jer bi oni mogli samo zamutiti sliku koju želimo pokazati. Ovdje se, dakle, nipošto ne radi o kompleksnoj slici staračkih domaćinstava, nego samo o pokušaju da se ukaže na zaostajanje staračkih domaćinstava za onim poljoprivrednim domaćinstvima koja imaju radno sposobne članove. Drugim riječima, pomoću nekoliko indikativnih podataka želimo pokazati kako postepeno atrofira proizvodna funkcija staračkih poljoprivrednih domaćinstava.

1. OSNOVNA OBILJEŽJA DOMAĆINSTAVA I NJIHOVIH STARJEŠINA

Sasvim je razumljivo da staračka domaćinstva imaju u prosjeku manje članova od poljoprivrednih (radi kratkoće, oznaku »poljoprivredna domaćinstva« u daljnjem ćemo tekstu upotrebljavati za domaćinstva koja imaju radno sposobne članove). Prema našoj anketi, prosječna veličina staračkih domaćinstava iznosi 1,4 člana, a poljoprivrednih 3,8 članova. Preciznije, 24,6% staračkih (prema svega 5,2% poljoprivrednih) sastoji se od samo jednog člana! Ne treba se bojati da smo suviše patetični ako kažemo da preko polovice staračkih domaćinstava čine osamljeni starci. Lako je zamisliti koliko sama ta činjenica — ne samo u proizvodnom nego i psihološkom smislu, otežava njihov i bez toga težak položaj. Naravno, proizvodne posljedice takvog stanja su očite: iako su posjedi staračkih domaćinstava — kako ćemo kasnije vidjeti — u prosjeku nešto manji od posjeda poljoprivrednih domaćinstava, njihova veličina ipak premašuje radne sposobnosti jednoga ostarjelog čovjeka, utoliko više što su staračka domaćinstva osjetno slabije opremljena mehanizacijom. Takva »domaćinstva« (tačnije, takvi osamljenici) moraju svoje posjede davati u zakup ili na njima korisiti iznajmljenu radnu snagu (što iziskuje novčana sredstva koja nedostaju i vitalnijim poljoprivrednim domaćinstvima!), ili ih zapuštati i nepotpuno obrađivati (što donosi štetu i vlasniku i društvenoj zajednici).

Ranije smo spomenuli da je jedan od osnovnih uzroka nastajanja staračkih domaćinstava — odseljavanje mlađih članova. Podaci dobiveni našom anketom (vidi tabelu 1) možda više govore o tome kako (iseljavanjem djece) nastaju nova staračka domaćinstva, ali ukazuju i na to da je znatan dio sadašnjih staračkih domaćinstava bio »potencijalno starački« već prije nekoliko godina, jer je proces iseljavanja s njih praktički već završen prije

Tabela 1

Broj odseljenih članova domaćinstva poslije 1961. g.

Ukupno	1961—1964.		1965. i kasnije				Prosječno po domaćinstvu
	N	%	N	%	N	%	
P	84	100,0	53	63,1	31	36,9	0,26
S	19	100,0	15	78,9	4	21,1	0,13

P = poljoprivredna domaćinstva (s radnom snagom)

S = staračka domaćinstva

⁴ Anketirano je 141 staračko domaćinstvo i 327 poljoprivrednih domaćinstava s radnom snagom, i to u slijedećim selima: Krasica i Oprtalj (općina Buje), Orehovica i Strigova (Čakovec), Begovo Razdolje i Brod na Kupi (Delnice), Trojstveni Markovac i Babinac (Bjelovar), Bojna i Dvorište (Glina), Husain i Krajska Kutinica (Kutina), Malinska i Bajčić (Krk), Donji Babin Potok i Turjanski (Otočac), Donji Meljani i Vraneševci (Podravska Slatina), Glogovica i Slobodnica (Slavonski Brod), Lovas i Vera (Vukovar) te Ljubač, Savar i Sukošan (Zadar).

nekoliko godina. Na svoj način ovu tvrdnju potvrđuje i činjenica da se oko 20% poljoprivrednih domaćinstava sastoji od jednoga (5,2%) ili dva (14,4%) člana, pa će i ta domaćinstva uskoro preći u kategoriju staračkih. Drugim riječima, ovi podaci potvrđuju očekivani zaključak da je proces nastajanja staračkih domaćinstava postepen: djeca odlaze kad su roditelji u dobi od oko 50 godina, tako da proces atrofiranja njihovih gospodarstava (do ulaska u kategoriju staračkih) traje desetak i više godina. To znači da su ostarjeli seljaci dvostruko hendikepirani: smanjenjem vlastite radne sposobnosti i činjenicom da raspoložu već »umornim« gospodarstvom na kojem su se desetak godina akumulirali simptomi zapuštanja, i koje zahtijeva naročito intenzivnu aktivnost da bi se regeneriralo. A budući da njihovi vlasnici nisu sposobni ni za normalnu, a pogotovo ne za »naročito intenzivnu« aktivnost, proces propadanja takvih gospodarstava se sve više ubrzava.

Spomenimo i jedan podatak o razlikama između starješina staračkih i poljoprivrednih domaćinstava, koji doduše nema direktne veze s proizvodnom funkcijom njihovih gospodarstava, ali ipak u izvjesnoj mjeri olakšava ili otežava upravljanje gospodarstvom. Radi se o školskoj spremi starješina domaćinstava:

Tabela 2

Školska sprema starješina domaćinstva

	Ukupno		Nepismen		Bez škole, ali pismen		1—4 raz.		5—7 raz.		+ 7 razr.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
P	327	100,0	5	1,5	7	2,1	243	74,3	62	19,0	10	3,1
S	141	100,0	14	9,9	21	15,0	80	56,7	25	17,7	1	0,7

Naravno, znanje stečeno u školi niti značajno doprinosi niti ometa sam rad na gospodarstvu, barem dotle dok se zemlja obrađuje u stilu »pletom kotac kao otac«. Međutim, svaki pokušaj uvođenja inovacija u obradu, postavlja već i neke »obrazovne« zahtjeve. Osim toga, količina školske obrazbe vjerojatno je indirektni pokazatelj »sposobnosti za komuniciranje« s okolinom (neseljačkom) — s trgovcima, poreznicima, agronomima itd. U najmanju ruku je sigurno da školsko znanje barem negativno determinira tu sposobnost, tj. ako joj veće obrazovanje ne doprinosi, manje joj sigurno šteti. Tabela 2 pokazuje da je stanje nepovoljno na oba tipa domaćinstava, ali i to da staračka znatno zaostaju.

2. NEKI POKAZATELJI O PROIZVODNIM SPOSOBNOSTIMA I MEĐUSELJAČKIM EKONOMSKIM ODNOSIMA STARAČKIH I POLJOPRIVREDNIH DOMAĆINSTAVA

Sami za sebe, podaci o veličini posjeda ne mogu poslužiti kao neposredni indikator ekonomske snage gospodarstva, ali je nesumnjivo da postoji izvjesna pozitivna korelacija između veličine posjeda i ekonomske snage. Podaci o *strukturi posjeda* dopunjavaju one o veličini.

Tabele 3 i 4 pokazuju da staračka domaćinstva imaju u prosjeku manje zemlje od poljoprivrednih (što je i razumljivo s obzirom da su ona davala više djeci koja su se iz njih izdvajala, a — kako ćemo kasnije vidjeti — više su i zemlje prodavala), kao i to da je struktura posjeda u staračkih

Tabela 3

Gospodarstva prema veličini posjeda

	Ukupno		—2 ha		2—5 ha		5—8 ha		+ 8 ha	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
P	327	100,0	65	19,9	113	34,6	90	27,5	59	18,0
S	141	100,0	55	39,0	56	39,7	21	14,9	9	6,4

Tabela 4

Prosječna veličina i struktura posjeda

	Ukupno		Oranice i vrtovi		Voćnjaci i vinogradi		Livade		Šume i pašnjaci		Ostalo	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
P	4,7	100,0	3,3	70,2	0,2	4,3	0,5	10,6	0,5	10,6	0,2	4,3
S	2,9	100,0	1,7	58,6	0,2	6,9	0,4	13,8	0,4	13,8	0,2	6,9

domaćinstava osjetno nepovoljnija: dok od ukupne površine kojom raspolažu poljoprivredna domaćinstva, na zemlju koja se intenzivnije obrađuje i koja je najproduktivnija (tj. na oranice i vrtove te voćnjake i vinograde) otpada 74,5%, u staračkim domaćinstava taj postotak iznosi svega 65,5. Dakle, staračka domaćinstva ne samo da imaju manje zemlje nego se i njen znatniji dio nalazi u nižim kategorijama iskorištavanja. U tome je još jedan hendikep staračkih domaćinstava u odnosu na poljoprivredna.

Ako, međutim, podatke iz gornjih dviju tabela dovedemo u vezu s brojem članova domaćinstava, situacija se na prvi pogled mijenja. Naime, na jednog člana anketiranih poljoprivrednih domaćinstava dolazi 1,2 ha ukupne površine, a kod staračkih 1,3 ha. Staviše, budući da ima znatno više staračkih domaćinstava s jednim članom (54,6) nego onih s posjedom manjim od 2 ha (39,0%), jasno je da u dijelu staračkih (jednočlanih) domaćinstava na tog jednog člana otpada i više od 2 ha ukupne površine. Međutim, veliko je pitanje da li staračka domaćinstva mogu adekvatno koristiti veću površinu koja dolazi na jednog člana, odnosno jednaku površinu ako se radi o površinama koje se intenzivnije obrađuju (naime, u oba tipa domaćinstva dolazi po 0,9 ha takvih površina na jednog člana). Podaci o prinosima koji se ostvaruju na poljoprivrednim i staračkim domaćinstvima, negativno odgovaraju na ovo pitanje. Naša nam anketa doduše ne daje podatke o prosječnom prinosu pojedinih kultura po hektaru, ali razlike između staračkih i poljoprivrednih domaćinstava u intenzivnosti privređivanja možemo pokazati pomoću, za ovu priliku konstruiranog indikatora kojeg smo nazvali *naturalnim efektom obrađivanja jednog hektara oranične površine*.⁵ Radi se, naime, o *ukupnom prinosu svih kultura, podijeljenom s ukupnom površinom oranica*. Tako izvedeni podaci pokazuju da jedan hektar »više vrijedi« (jer više daje) poljoprivrednom nego staračkom domaćinstvu. Naime, anketirana poljoprivredna domaćinstva su s jednog hektara dobila (u prosjeku) 14,5 mtc kukuruza, 8,5 mtc pšenice, 0,4 mtc ječma, 0,5 mtc zobi, 1,3 mtc stočne repe, 2,4 mtc djeteline, 0,5 mtc krumpira (i još izvjesne količine ostalih oraničnih

⁵ Autor ovoga napisa nije ekonomist i nema dovoljan pregled nad agrarno-ekonomskom literaturom, te mu nije poznato da li je sličan indikator još negdje upotrebljen. Čini se, međutim, da ovaj indikator ima svoju logiku i da može poslužiti za ilustraciju koju ovdje želimo pokazati.

kultura), dok su staračka proizvela kukuruza 12,2 mtc, pšenice 7,5 mtc, ječma 0,3, zobi 0,5, djeteline 1,7 i krumpira 4,1 mtc. Napominjemo da nikakvi podaci ne ukazuju na postojanje razlike u proizvodnim orijentacijama, tj. na to da bi staračka domaćinstva proizvodila neke kulture koje poljoprivredna ne uzgajaju. To znači da podaci o još nekim kulturama ne bi značajnije izmijenili ovdje prezentiranu sliku. Ona bi ostala ista i kad bismo prirodne pokazatelje zamijenili novčanima. Podaci u narednoj tabeli potvrđuju zaključak izveden na osnovu komparacije ratarske proizvodnje.

Tabela 5

Prosječan broj stoke po hektaru obradive površine

	Konji	Volovi	Krave	Svinje	Ovce	Perad
P	0,18	0,08	0,35	1,18	0,68	6,83
S	0,04	0,04	0,22	0,70	0,61	8,39

Kako vidimo, jedan hektar obradive površine u vlasništvu poljoprivrednih domaćinstava ne samo da daje veću količinu ratarskih kultura nego omogućava i držanje znatno većeg broja stoke (ne računajući perad koja je najmanje ovisna o veličini posjeda i proizvodnji stočne hrane).

U određenoj vezi s odnosom između veličine posjeda i broja članova domaćinstva su i međuseljački ekonomski odnosi. Za ovu smo priliku te odnose podijelili u dvije grupe: »smjer« zakupa zemlje, te iznajmljivanje vlastite ili korištenje tuđe radne snage i sredstava obrade — vjerojatno ukazuju na sadašnje radne kapacitete, a kupoprodaja zemlje je indikator koji pokazuje promjene u vremenskoj perspektivi. Najprije ćemo se osvrnuti na indikatore iz prve grupe.

Tabela 6

Gospodarstva s »viškovima radnih kapaciteta«

	Ukupno		Uzimali u zakup		Davali sredstva obrade		Davali radnu snagu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
P	327	100,0	12	3,7	137	41,9	126	38,5
S	141	100,0	—	—	13	9,2	6	4,3

Tabela 7

Gospodarstva s »manjkovima radnih kapaciteta«

	Ukupno		Davali u zakup		Uzimali sredstva obrade		Uzimali radnu snagu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
P	327	100,0	3	0,9	106	32,4	83	25,4
S	141	100,0	18	12,8	81	57,4	63	44,7

Obe tabele nam pokazuju jednu stranu iste slike. Iz tabele 6 je vidljivo da sva tri indikatora o viškovima radnih kapaciteta pokazuju veliku prednost poljoprivrednih domaćinstava, dok odgovarajući indikatori o manjko-

vima kapaciteta daju »prednost« staračkim domaćinstvima. Ovdje nas sam po sebi ne zanima broj domaćinstava koja imaju višak ili manjak radnih kapaciteta, ali ćemo ipak ukazati na jednu zanimljivu činjenicu (ali s rezervom u pogledu preciznosti): ne samo da je postotak »aktivnih« poljoprivrednih domaćinstava daleko veći nego staračkih (dok je kod »pasivnih« po radnom kapacitetu slika obrnuta), nego opći dojam potvrđuje i činjenica da *unutar* poljoprivrednih domaćinstava prevladava broj onih s viškovima, dok je *unutar* staračkih više onih s manjkovima radne snage.

Podatke o kupovini i prodaji zemlje pružaju nam tabele 8 i 9.

Tabela 8

Kupovina zemlje od 1961. godine

	Ukupno		Kupovali		Nisu kupovali		Količina kupljene zemlje u % od sadašnje
	N	%	N	%	N	%	
P	327	100,0	41	12,5	286	87,5	4,63
S	141	100,0	2	1,4	139	98,6	0,30

Tabela 9

Prodaja zemlje od 1961. godine

	Ukupno		Prodavali		Nisu prodavali		Količina prodane zemlje u % od sadašnje
	N	%	N	%	N	%	
P	327	100,0	31	9,5	296	90,5	2,63
S	141	100,0	38	27,0	103	73,0	9,47

Citirani podaci, za koje smo ranije rekli da pokazuju promjene na gospodarstvima u vremenskoj perspektivi, također potvrđuju opći dojam o razlikama između staračkih i poljoprivrednih domaćinstava. I ovdje se ponavlja isto što i sa zakupom i iznajmljivanjem radne snage i sredstava obrade: ne samo da više poljoprivrednih domaćinstava kupuje, a više staračkih prodaje zemlju, nego i razlike između »kupaca« i »prodavača« *unutar* svakoga tipa domaćinstva govore isto — domaćinstva s radnom snagom više kupuju nego što prodaju, dok staračka čine obrnuto. Detaljnija bi analiza vjerojatno pokazala da i unutar kategorije poljoprivrednih domaćinstava postoje razlike između »mlađih« i »starijih«, naime da ona domaćinstva koja su na putu da uskoro postanu staračka, prestaju kupovati, a počinju prodavati zemlju. To potvrđuje i činjenica da sadašnja staračka domaćinstva u promatranom periodu (1961—1968) gotovo uopće nisu kupovala zemlju, iako je znatan dio njih prije 6—7 godina bio još u kategoriji poljoprivrednih domaćinstava s radnom snagom.

3. NEKOLIKO PODATAKA O STRUKTURI NOVČANIH IZDATAKA

Svjesni smo da je anketom veoma teško dobiti precizne i potpuno vjerodostojne podatke o novčanim primanjima i izdacima seljačkih domaćinstava, no ipak smo tražili i te podatke i ovdje ih prezentiramo više kao indikaciju nego kao preciznu tvrdnju o stvarnoj veličini apsolutnih iznosa. Zbog toga ćemo i iznositi više relativnih brojeva i indeksa nego apsolutnih veličina, jer vjerujemo da relativni brojevi prilično tačno odražavaju stvarno stanje.

Tabela 10

Prosječni novčani izdaci i njihova struktura te indeksi za poljoprivredna domaćinstva na bazi prosjek za staračka domaćinstva = 100

	Apsolutni iznos u 000 n. d				Struktura			
	0	1	2	3	0	1	2	3
P Struktura	8,54	2,47	5,05	0,98	100,0	28,9	59,6	11,5
Indeksi	206,3	147,0	218,5	753,8				
S	4,14	1,68	2,33	0,13	100,0	40,6	56,3	3,1

Objašnjenja:

- 0 = ukupni izdaci
- 1 = izdaci za proizvodnju i porez
- 2 = izdaci za kućanstvo i standard
- 3 = izdaci za investicije

Gornja tabela nam pruža nekoliko interesantnih informacija: poljoprivredna domaćinstva troše ukupno preko dva puta više novčanih sredstava nego staračka, ali se dva tipa domaćinstava međusobno znatno razlikuju po strukturi tih troškova. Iako u oba tipa domaćinstva najveći dio novčanih sredstava odlazi na kućanstvo i standard, a najmanji za investicije, staračka su domaćinstva najbliža poljoprivrednima po količini tih sredstava koje troše na prostu reprodukciju i porez. Na osnovu podataka o učešću tih troškova u ukupnoj sumi, mogli bismo reći da staračka domaćinstva održavaju svoja gospodarstva s više napora, s relativno većim ulaganjima, i to prvenstveno na uštrb ulaganja u »perspektivu«, u proširenu reprodukciju.

Tabela 11

Struktura novčanih izdataka za proizvodnju i porez te indeks za poljoprivredna domaćinstva na bazi prosjek za staračka domaćinstva = 100

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
P Str.	100,0	57,4	4,9	5,8	8,9	3,8	4,4	9,9	4,8	0,1
Ind.	100,0	158,7	224,1	194,1	182,3	96,1	45,6	173,9	216,3	88,9
S	100,0	53,3	3,2	4,4	7,2	5,8	14,3	8,4	3,2	0,2

Objašnjenja:

- 0 = ukupno
- 1 = porez
- 2 = sjeme
- 3 = oplodnja stoke
- 4 = umjetno gnojivo
- 5 = tuđa radna stoka
- 6 = tuđa radna snaga
- 7 = stočna hrana
- 8 = zaštita stoke i bilja
- 9 = ostalo

Međutim, detaljniji podaci o trošenju novčanih sredstava još su zanimljiviji i indikativniji.

Iz gornje tabele (u kojoj smo se, kao i u narednim, ograničili samo na iznošenje relativnih brojeva i indeksa, i to zbog preglednosti i zbog ranije spomenute rezerve u pogledu vjerodostojnosti apsolutnih iznosa) možemo vidjeti da staračka domaćinstva troše ne samo relativno nego i apsolutno više novčanih sredstava za plaćanje tuđe radne snage i radne stoke, dok i apsolutno i relativno znatno zaostaju u svim drugim stavkama iz ove kategorije troškova. Drugim riječima, struktura novčanih izdataka za proizvodnju i porez u staračkim je domaćinstvima osjetno nepovoljnija.

Interesatni su i podaci koje nam pruža detaljniji uvid u strukturu novčanih izdataka za kućanstvo i standard, za koje smo rekli da u ukupnoj masi izdataka čine najveći dio, pogotovo u poljoprivrednim domaćinstvima. Već i sama činjenica da poljoprivredna domaćinstva mogu izdvajati ne samo apsolutno nego i relativno više sredstava za standard, ukazuje na njihov bolji materijalni položaj od onoga što ga imaju staračka domaćinstva. Detaljni podaci o toj vrsti novčanih izdataka još više potvrđuju tu tvrdnju:

Tabela 12

Struktura novčanih izdataka za kućanstvo i standard te indeks za poljoprivredna domaćinstva na bazi prosjek za staračka domaćinstva = 100

	Ukupno	Namještaj	Hrana i piće	Odjeća i obuća	Školovanje	Zdrav. zaš.	Ostalo
P Str.	100,0	3,4	50,2	27,3	12,0	3,7	3,4
Ind.	218,5	299,5	156,5	356,5	3.364,1	110,4	270,4
S	100,0	2,5	69,9	16,8	0,8	7,2	2,8

Staračka domaćinstva troše relativno (ali ne i apsolutno) više za, mogli bismo reći, golo održavanje života — hranu, piće i zdravstvenu zaštitu. Za te stavke ona potroše 77,1% svih novčanih sredstava namijenjenih za kućanstvo i standard, dok poljoprivredna domaćinstva za iste potrebe troše svega 53,7%, što je u apsolutnim iznosima ipak više nego onih 77,1% izdataka staračkih domaćinstava.

Evo napokon (u tabeli 13) i strukture novčanih izdataka za investicije koje, kako smo spomenuli, čine daleko najmanji dio svih izdataka, pogotovo kod staračkih domaćinstava, gdje su praktički beznačajni.

Tabela 13

Struktura novčanih izdataka za investicije i indeksi za poljoprivredna domaćinstva na bazi prosjek za staračka domaćinstva = 100

	0	1	2	3	4	5
P Str.	100,	67,7	9,6	4,9	7,3	10,5
Ind.	753,8	3.769,3	153,3	206,6	281,1	2.230,0
S	100,0	13,3	46,4	17,7	19,1	3,5

Objašnjenja:

- 0 = ukupno
- 1 = izgradnja i popravak kuća
- 2 = izgradnja i popravak privrednih zgrada
- 3 = nabava poljoprivredne opreme
- 4 = uređenje dvorišta
- 5 = ostalo

Ove podatke gotovo da je suvišno komentirati. Dovoljno govori već sama činjenica da poljoprivredna domaćinstva investiraju preko 7,5 puta više od staračkih.

4. »RAZVOJNE TENDENCIJE« STARAČKIH I POLJOPRIVREDNIH DOMAĆINSTAVA

Za kraj smo, umjesto rezimea ili neke verbalne sitenze, ostavili nekoliko podataka o tendencijama u proizvodnji i prodaji za posljednjih nekoliko godina te o namjerama u pogledu budućeg proširivanja ili smanjivanja posjeda. Zbog bolje preglednosti rezultate dajemo samo u postocima.

Tabela 14

Tendencije u proizvodnji i prodaji

	Proizvodnja			Prodaja		
	veća	ista	manja	veća	ista	manja
P	28,9	51,1	20,0	21,1	60,7	18,2
S	16,4	31,6	52,0	10,5	50,3	39,2

Kako vidimo, već unatrag 5—6 godina (to je razdoblje bilo sadržano u pitanju što smo ga postavili u našoj anketi) pretežan dio staračkih domaćinstava smanjuje proizvodnju i prodaju na svom gospodarstvu, dok poljoprivredna domaćinstva (koja također — to ne smijemo zaboraviti — imaju prilično nepovoljnu starosnu strukturu) u pretežnom broju ipak održavaju proizvodnju i prodaju na istom nivou, ili je čak i povećavaju. I ovi podaci, poput onih u zakupu i iznajmljivanju radne snage i sredstava obrade te o kupoprodaji zemlje, dvostruko potvrđuju slabiji položaj staračkih domaćinstava: ne samo da postoji značajna razlika između ta dva tipa domaćinstva nego i razlike unutar svakoga tipa (obrnutim položajem većeg dijela domaćinstva, govore isto).

Tabela 15

Namjere zakupa i kupoprodaje zemlje

	Kupovat će	Uzimati će u zakup	Prodavat će	Davat će u zakup
P	5,2	5,2	6,4	1,2
S	—	—	17,7	19,9

Staračka su domaćinstva, dakle, orijentirana isključivo na smanjivanje posjeda, na njegovo »trošenje«, a ne samo iskorištavanje; gotovo svako peto staračko domaćinstvo namjerava prodajom zemlje osigurati svoju egzistenciju potkraj života. Možemo pretpostaviti da se radi o upravo morbidnoj računici: da se nastoji do zadnjeg časa zadržati samo onoliko zemlje koliko će u »zadnjem času« biti neophodno, ili da se nastoji pogoditi kada je »vrijeme« za prodaju zadnjeg komada zemlje, kako bi osigurala novčana sredstva za zadnje dane i za kraj — za sahranu. Sasvim je sigurno da staračka domaćinstva ne mogu sama izaći iz tog morbidnog kruga i da im je za oslobođenje od te more neophodna pomoć šire društvene zajednice. Ohrabrujuće je da se o tome počelo ozbiljnije razmišljati i da su odgo-

varajući društveni organi počeli pripremati mjere za socijalnu zaštitu ostarjelih poljoprivrednika. Međutim, analiza tih pokušaja prelazi okvire i intencije ovoga napisa.

Summary:

CERTAIN DIFFERENCES BETWEEN OLD PEOPLE'S HOUSEHOLDS AND AGRICULTURAL HOUSEHOLDS WHICH INCLUDE MEMBERS CAPABLE OF WORK

Using data obtained from an investigation, the article points to the difficult position of old people's agricultural households in comparison to agricultural households with members fit for active work.

In general, old people's households possess small farms. Due to inadequate mechanical equipment and lack of labour old people's households also achieve lower yields per hectare, as can be seen from »natural effect of the cultivation of one hectare of arable land«. For the same reason, old people's households, although possessing small farms, often lease their land or use hired labour and equipment.

The article also deals with the pattern of spending both of old people's and of agricultural households: generally, old people's households appear to spend twice less and to have a less favourable structure of expenses, because they spend a comparatively larger proportion of their money on maintaining production while investing 7.5 times less money in development and modernization than do agricultural households which have enough man-power available.

In recent years a large number of old people's households have sold their land and thus ensured a livelihood for themselves.

Резюме:

НЕКОТОРЫЕ РАЗНИЦЫ МЕЖДУ СТАРЧЕСКИМИ И СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ИМУЩЕСТВАМИ С ТРУДОСПОСОБНЫМИ ЧЛЕНАМИ

В статье приведены результаты анкеты указывающей на затруднительное положение старческих домохозяйств по отношению к сельскохозяйственным имуществам с трудоспособными членами.

Старческие домохозяйства в среднем располагают меньшими имуществами. Отсутствие рабочей силы, неудовлетворительное оборудование и механизация отразились в небольшом доходе по гектару в этих хозяйствах, что показано на основании »натурального эффекта одного гектара обрабатываемой поверхности«. Поэтому, не смотря на меньшую поверхность имущества, старческие домохозяйства все чаще дают землю в аренду и пользуются посторонней рабочей силой и средствами обработки.

В статье приведены данные о структуре денежных расходов в старческих домохозяйствах и домохозяйствах сельскохозяйственного сектора: у первых денежные расходы в среднем дважды ниже и структура этих расходов более неблагоприятная, так как большая часть денежных средств израсходована на простое воспроизводство, тогда как в расширенное воспроизводство вкладывается 7,5 раз меньше средств по отношению к расходам сельскохозяйственного сектора которые располагают собственной рабочей силой.

В последнее время в старческих домохозяйствах производство понизилось а многие из них продают землю и таким образом обеспечивают существование.